

Rudolf B a t t ě k

O PRINCIPU POLITICKÉ PLURALITY

Pojmy plurality (mnohosti) a singularity (jednotnosti) nacházejí své uplatnění v současných politologických konceptech právě v souvislosti s rozdílnými představami uvnitř politicko-mocenských a intelektuálních elit Západu a Východu, nekapitalismu a reálného socialismu. Chceme se dobrat adekvátního významu a smyslu pojmu pluralitní společnost i oprávněnosti či neoprávněnosti politické plurality.

Co není dostatečným měřítkem pro sociologii (např. marxistická třídní stratifikace), může se ukázat nedostatečným i pro politologii (boj třídy dělníků a třídy kapitalistů). Lidská společnost - společnost jedinců je členitý a strukturovaný organismus. Tato členitost, různorodost a diferencovanost se týká téměř všech aspektů sociální struktury. Historicky vzato nelze na jednotlivé etapy rozvoje lidských komunit brát stejná měřítka. Sociální stratifikace různých, v čase dějin odstupňovaných společenství (kmenů, rodů, etnických skupin, národů, států) podávala odlišný obraz osobnosti člověka, jeho skupinových zájmů, potřeb, cílů, usilí, ale i víry, představ a fantazie. Lze také konstatovat, že pravěká, předhistorická sociální organizace člověka byla nesporně jednodušší a méně členitá než každá historicky vyšší etapa sociální antropogeneze. Axiomatickostí těchto tvrzení nebude asi

předsětem sporu. Cílem naší úvahy není také srovnávací stratifikační studie, ale situace současné společnosti, jež sama ovšem není zdaleka stejná na všech kontinentech. I ve stejném čase lze rozlišit různé stratifikační typy (např. kmenová společenství negroidní Afriky nebo jiná). Tzv. nejvyspělejší a nejpokrokovější civilizace Evropy a severní Ameriky může být pro nás určitým základním měřítkem už také proto, že ostatní svět do značné míry opírá svoje civilizační úsilí o přejímání moderních návyků, způsobů i kultury této průmyslové spotřebitelské společnosti.

Současná sociologie nashromáždila dostatečné množství poznatků o stavu a členitosti této společnosti. Je nutno konstatovat, že informace a data o západní nekapitalistické společnosti od jejích obránců i odpůrců z obou stran rozděleného světa poskytují velmi precizní, přesvědčivé, nezkrslující a detailní analýzy o kladech a záporech, neboť interpretace těchto dat není jednostranná a řada autorů respornost, nedokonalost a tím také přechodnost této společnosti zcela volně akcentuje. O komunistických společnostech východní Evropy nemáme prakticky žádný nezkrslený, nezaměňující a nedeformující pokus takové analýzy. Snad - a bychom byli spravedliví - připomeneme studii Československá společnost z roku 1958, která byla pokusem uplatnit poznatky moderní sociologie na analýzu některých podstatných rysů Československa šedesátých let.

Objektivita každé výpovědi nemůže nikdy překročit horizont vypovídajícího subjektu.

Každá objektivita je zároveň subjektivní a každá subjektivita zapadá do kontinua objektivního. Respornost a tím objektivnost určitých dat je dána prokazatelnými věcnými, časovými a sociálními souvislostmi, vyjádřenými obecně uznávanými prostředky lidské komunikace. Lidské vědomí osciluje mezi krajnostmi naivního realismu a absolutního idealismu, pokud jde o poznávací aparát jeho intelektu. Kategorie jednotnosti a mnohosti (singularity a plurality) se sařazují do roviny obecného, filosofického poznání. S nimi souběžně jsou kategorie totožnosti a různosti - rozdílnosti.

Čím vyšší formu organizační struktury budete posuzovat, tím větší rozdílnosti a různorodost objevíte, ale ani při největší rozdílnosti nebudou chybět prvky totožnosti (např. srovnání společnosti francouzské a anglické nebo americké a sovětské). Aniž provedeme konkrétní důkaz, konstatujeme, že čím složitější struktura, tím obecnější jsou prvky totožného a konkrétnější prvky rozdílného. Převědme toto uvažování do otázek sociální diferenciacce.

Názorová respornost ve společnosti vzniká sice také při interpretaci složitějších jevů sociální minulosti (historie), ale to spravidla nemá katastrofické následky pro současnost. Všechny významné názorové nesohody ve společnosti vycházejí z formulací cílů a úsilí zaměřených na budoucnost (bezprostřední či vzdálenější). Výchozím momentem je vždy současný stav, minulost je pomocným ukazatelem, jakýmsi katalyzátorem; ale snaha vytvořit něco nového, lepšího, sociálně spravedlivějšího či technicky výkonnějšího apod., je

aspektem futurologickým.

Každá společnost je rozporná, proto nedokonalá, proto přechodná. Toto tvrzení a v této obecné formě je přijatelné zřejmě všem ideologiím, pokud opírají své soudy o vědecké myšlení a nevycházejí z mimovědeckých priorit. Nedokonalost a rozpornost je projevem vědomí členů té které společnosti, že "něco není jak by mělo či mohlo být", zatímco adjektivum "přechodný" je výrazem vědomí-přesvědčení o tom, že "něco, co je, nebude". Společenská rozpornost je potvrzením nejen názorové plurality, ale samotného faktu diferenciacie lidských zájmů, potřeb a hodnot. Nejenom odborná praxe vědeckého výzkumu společnosti, ale i běžná praxe poznávání v průběhu každodenního spolunažívání zjišťuje, že lidé - lidské skupiny nebyly nikdy jednotná pokud šlo o názory na to, ž "co má být". Tyto rozdíly lze postihnout na všech úsecích individuální a sociální existence člověka.

Dosavadní dějiny jsou charakteristické pluralitou společností (různé sociálně ekonomické systémy existovaly vedle sebe nebo se prolínaly), ale také sociální pluralitou uvnitř jedné společnosti ve stejném čase. Jednou formou sociální plurality je pluralita politická. Je to pluralita různých a rozdílných i protichůdných politických cílů a zájmů. Tuto skutečnost nemůžeme podrobovat žádnému hodnoticému soudu. Zda je politický pluralismus dobrá či špatná, potřebná či nepotřebná, vhodná či nevhodná skutečnost, mále být předmětem ideologického sporu, ale vždy zůstane nesporné, že pluralita politic-

kých zájmů není něco uměle zaneseného do společenské struktury, ale je "přirozeným" výrazem existující diferenciace politických názorů občanů. Pokud tato diferenciace existuje, bude každá autoritativní singulární politická struktura společnosti naopak "nepřirozeným" stavem, neodpovídajícím skutečnému spektru postojů ve společnosti. Každý pokus potlačit pluralitní strukturu společnosti je vždy jen dočasným manévrem, jehož úspěch závisí na mnoha dalších okolnostech, ale jehož beznadějnost je právě v umělém zastírání a potlačování odlišných názorů.

Politický pluralismus je nutno chápat ve dvojmý vyjádření: jednak jako existenci různých politických názorů, ideologií, politických koncepcí v dané společnosti, což lze označit jako politický pluralismus názorový a jednak jako existenci různých politických organizací, které jsou právě projevem a praktickým výrazem oné různosti politických názorů, což lze označit jako politický pluralismus institucionální. Současný politický systém v Československu ve své praxi, fakticitě činů a jednání eliminuje a potlačuje jakýkoliv pokus o konstituování institucionálního politického pluralismu v podmínkách zestátněné ekonomiky.

Tím se dostáváme k souvislosti politické plurality a politické demokracie. O tom, zda, v jakém rozložení a rozsahu ve společnosti existují různé názory v oblasti politických vazeb (např. na otázku svobodného působení církve ve státě nebo dělnické samosprávy v podnicích), je možno se přesvědčit jen v podmínkách institucionální demokracie. V podmín-

kách centralizované moci je projev odlišných politických názorů potlačen, i když nikdo nepochybuje, že takové názory existují. Autoritativní politický systém je charakterizován tendencí k proklamování "morálně politické jednoty". To je právě singularizační tendence odpovídající rozhodující a neomezené mocenské pozici jediné skupiny politické elity. V současných státech východní Evropy je tento fakt formulován jako "vedoucí úloha komunistické strany".

Ideologické zdůvodňování tohoto faktu doznalo za posledních 30 let různých extrapolací, ale princip a především praxe zůstaly neměnné. O institucionální pluralitě (existenci více politických stran) se u nás v minulosti hovořilo vždy s despektem a příkladným poukazováním na situaci v západních parlamentních demokraciích. Přitom se jaksi bez komentáře a pokud možno mlčky přecházel fakt existence několika politických "stran" u nás. Všechna omezení (přímá či nepřímá), která vytvářel a vytváří politický systém s vládou komunistickou stranou vůči ostatním "politickým stranám", znamenají faktické dezavování jejich existence a působení jako politických stran. Není snad třeba poukazovat na všeobecně známé skutečnosti.

Přejdeme však k nejnověji formulované tézi o politickém pluralismu v zemích reálného socialismu, uvedená ve zprávě o poradě tajemníků ÚV komunistických stran 23.-25. 10. 1978 v Budapešti: "Zkušenosti z výstavby socialismu dokazují, že v souladu s konkrétními, historickými podmínkami, národní-

mi zvláštností v jednotlivých socialistických zemích může existovat jedna nebo několik stran. Ve všech případech je však vedoucí silou společnosti, jádrem jejího politického systému marxisticko-leninská strana. V tom je i hlavní záruka neochvějnosti třídní, skutečně lidové podstaty politického systému socialismu, jeho stability a úspěšného fungování." (RP 26.10.1978.)

Nevím, zda je poprvé takto formálně a v oficiální ideologické interpretaci připuštěna existence vícestranického systému, ale rozhodně to není nic nového, pokud jde o praxi. V ČSSR nebyly formálně právně zrušeny politické strany ani po únoru 1948, kdy byla politická moc monopolizována komunistickou stranou, ani později. Uvedený odstavec je charakteristický pro politický systém, který se snaží vytvářet představu o své demokratičnosti a současně musí (ze své totalitní podstaty) hájit jedinou vládu politické strany nepodléhající žádnému mechanismu sociálně účinné, tj. s určitou mírou mocenského vlivu působící kontroly uvnitř společnosti.

Veškerá rozpornost politického systému reálného socialismu spočívá v kontradikci dvou požadavků, které prostě nelze sloučit, ale které by tento systém rád nejen proklamoval, ale i viděl v praxi působit. Jde o určitou nespílitelnou iluzi - totiž, aby občané měli sice právo vyslovovat své skutečné názory a na jejich základě se svobodně sdružovat (připuštění existence několika stran), ale současně přání, aby tito svobodně se rozhodující občané svobodně uznali, že rozhodnout se pro jedinou "vedoucí sílu", jádro politického systému - je zárukou je-

jich všestranného blahobytu, spokojenosti a pokroku. Jak jinak si vysvětlit tuto iluzi zafixovanou v oné rozporuplné a nekoncepční tezi o více stranách, ale jediné vedoucí? Pro občany, kteří znají z vlastní zkušenosti skutečné reálné principy mocenské politiky komunistické strany, je ovšem smysl této teze jasný.

Přitažlivost demokratického konceptu politické organizace státu byla a je svým příkladem společenské aktivity občanů zcela nepominutelná. Ideologie reálného socialismu v systému singulární autokracie ponechala téměř všechny formální prvky předchozí demokratické politické struktury (volby, více stran, parlament, vláda, prezident), ale současně jednoduchou operacionalizací (podřízením všech rozhodovacích složek složce jediné: aparátu komunistické strany) provedla jejich účinnou degradaci a znemožnila tím jakoukoliv funkčnost těchto institucí. Víme, že formální existence demokratických institucí ještě není politickou demokracií. K otázce "co" (např. volební systém) je nutno ještě přidat otázku "jak" (kdo rozhoduje o návržení kandidátů a jak je možno volební akt provést jako skutečnou volbu).

Dosavadní znalosti dovoluují konstatovat, že politická institucionální singularita je podstatou každého autoritativního režimu. V některých státech (NDR, Polsko, ČSSR), v nichž byla silná tradice parlamentní demokracie, však nalézáme - alespoň formálně - i nekomunistické politické strany, jejichž existence je ovšem zcela odvozena z vylučného mocenského monopolu komunistických stran. Také funkce těchto odvozených poli-

tických institucí (nejde o politické strany v plném slova smyslu) nespočívá ve formulování vlastních politických konceptů či jen dílčích názorů, ale v přímé, nezastírané a mlčky vyžadované podpoře politiky a politických aktů koncipovaných a schválených předsednictvem ÚV komunistické strany, představujícím politickou elitu s nejvyšší formální i věcnou pravomocí. Existence těchto "stran" (lépe řečeno klubů přátel komunistických stran) je nejen případem politického parazitismu par excellence, ale i bezmocností politického občana.

I totalitní politické systémy se vyznačují rušitými rozdíly, které jsou však ve vztahu k základní charakteristice (monopol politické moci) nepodstatné. Demokratický politický systém se vyznačuje ústavní či jinou zákonnou zárukou i praktickou možností institucionální politické plurality. Tu lze chápat v jediné možnému smyslu jako rovnoprávné politické partnerství samostatných politických seskupení, z nichž tzv. "vedoucí silou" či "jádro" politického systému se může stát určité seskupení pouze a výhradně prostřednictvím demokratických, tj. svobodných, přímých a tajných voleb s volně vybranými kandidáty.

Jakékoliv ústavní - zákonné nadřazení kterékoliv politické organizace vůči ostatním politickým organizacím je identifikačním znakem totalitní struktury, v níž formálně právní připuštění existence dalších politických organizací je zcela irrelevantní pro posuzování politického systému. Pojem totalitní struktury, totalitní moci je v současné době spojen s kastovní diferenciací občanů.

Feudální stavovská společnost respektovala rodovou nadřazenost a nadřazenost šlechty vedle zvláštní, ale nižší privilegizace duchovenstva a masového nepriviligovaného třetího stavu, v němž existovala samostatná diferenciace založená především na velikosti majetku a v určité míře na vzdělání. Pro buržoazní společnost se stalo základním sociálně-diferenčním g faktorem majetkové vlastnictví. Ze dvou radikálních trendů zaměřených kriticky vůči buržoazně-demokratické společnosti vyústila pravicová diktatura (fašismus, nacismus, falangismus) v likvidaci demokratických občanských svobod při respektování soukromého majetkového vlastnictví; zatímco levicová diktatura komunistická ve svých důsledcích přešla na pozice zstatného vlastnictví výrobních prostředků a demokratická politická práva občanů svěřila na jediné právo: vyslovovat podporu vládnoucí komunistické straně.

V praxi to v tomto posledním případě znamená privilegizaci těch, kdo z vnitřního přesvědčení či bez přesvědčení (z existenčních důvodů či prospěchářství) vyslovují podporu vládnoucí straně; a určitou toleranci a tím relativně slušnou existenci těch, kdo jsou "indiferentní" - tj. nevyslovují se veřejně na podporu politiky komunistické strany, ale také ne kriticky. Příjím postihů, šikanování i věznění jsou pak vystaveni všichni, kdo v té či oné míře poskytl kriticky o současném politickém systému a různou formou to dáváji najevo.

O všech současných společnostech lze prohlásit, že v nich existují rozdílné politické názory. V tomto smyslu je každá společ-

nost pluralitní. Přes ošidivnost tohoto jevu a jeho praktickou dokazatelnost pokoušejí se východoevropští ideologové zdůrazňovat ve svých projevech jakousi "jednotu lidu", morálně politickou či jinců, a vzbuzovat představu, že v těchto zemích neexistuje pluralita politických názorů, a ve své propagandě se snaží vytvářet dojem plné podpory celého národa vládnoucí straně.

Do této politické strategie zapadá jeden ze základních projevů pluralitní demokracie: volba zástupců, představitelů politických zájmů občanů (poslanců). Především ve způsobu navrhování kandidátů, v právu samostatně se rozhodujících občanů, skupin, hnutí, stran, určit své zástupce a umožnit jim zvolení, je zafixován onen nepominutelný princip demokratického rozhodování. Žádné navrhování kandidátů a jejich volba není a hned tak asi nebude dost demokratická a svobodná, ale instituce voleb s jednotnou kandidátkou, určenou a s konečnou platností schválenou vždy příslušnou hierarchickou složkou komunistické strany, je ošidivnou diskvalifikací a ponižováním politického občanství na uroveň "poslušného splnění úkolu" očekávaného vládnoucí elitou. Takto naprogramovaná, fiktivní a "volbou" potvrzená jednota nemůže ovšem zastít, že v této zemi existují lidé, kteří svoje odlišné politické názory vyjádřili a vyjadřují dostatečně jasně, i když většina stejně smýšlejících je zatlačena do pasivní rezistence. Represivní hrozba a zastrašování policejními metodami však nemohou smazat objektivně existující rozdíly v politických názorech. Nelze neopakovat, že mít svůj názor není žádná právo - to je přirozená

vlastnost každého jedince, kterou lze stavět na roven kterékoliv biologické funkce jeho těla.

Shrnutí:

Obhajují pluralitu politických organizací jako základní fenomén každého systému politické demokracie. Tato obhajoba nevyplývá ze subjektivně motivovaných požadavků (pluralita jako výsledek volného rozhodnutí), ale opírá se o nezvratná fakta existující politické plurality názorové v sociální struktuře každé společnosti, a o nutnost umožnit institucionální uplatnění každého názoru či konceptu, který o takové uplatnění usiluje.

V tomto smyslu je také nutno chápat úsilí socialistů, umožnit na bázi v podstatě zespolečeněné ekonomiky socialistickou institucionální pluralitu, jak to odpovídá potřebě dynamického rozvoje vyššího typu sociálně ekonomické struktury demokratického socialismu, než je tomu v současné fázi nekapitalistických společností i než je tomu za podmínek institucionální singularity v autoritativních systémech pravicové diktatury nebo v dosavadních systémech s vládnoucí komunistickou stranou.